

*Л. М. Юр'єва, д-р мед. наук, проф., зав. каф. психіатрії ФПО ДЗ «ДМА»,
С. І. Вишниченко, начальник відділення амбулаторної психіатричної допомоги
ЦПД та ППВ ВМЗ ГУМВС України в Дніпропетровській області
ДЗ «Дніпропетровська медична академія» МОЗ України (м. Дніпропетровськ),
Центр психіатричної допомоги та професійного психофізіологічного відбору
відділу медичного забезпечення ГУМВС України в Дніпропетровській області*

АКЦЕНТУАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ У ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ З НЕПСИХОТИЧНИМИ ПСИХІЧНИМИ РОЗЛАДАМИ

У статті описані різні типи акцентуацій характеру, їхня поширеність, взаємозв'язок акцентуації особистості і клінічних груп (психічно здорові, з синдромом вигоряння і непсихотичними психічними розладами) у працівників органів внутрішніх справ.

Ключові слова: акцентуації особистості, психічні непсихотичні розлади, співробітники органів внутрішніх справ

Психотравмуючі ситуації у працівників органів внутрішніх справ актуалізують преморбідні особистісні особливості (акцентуацію характеру, психопатичні риси тощо), носії яких стають найбільш вразливими (групою ризику) щодо виникнення різноманітних непсихотичних психічних розладів (транзиторних ситуаційних порушень, тривожних розладів, пост-травматичних стресових розладів, аутоагресивної поведінки і т. д.).

Ймовірність аутоагресивної поведінки велика, особливо в підлітковому віці, при таких типах акцентуації характеру: циклоїдний, емоційно-лабільний, епілептоїдний, істероїдний [7].

Психоемоційне напруження порушує цілісність його структури і приводить до нервово-психічних розладів, в т. ч. і до аутоагресивної поведінки [2]. Так результати тесту Леонгарда К. (1968) за даними досліджень Гічуна В. С. [3] (2007) свідчать про те, що у військовослужбовців внутрішніх військ МВС України вірогідно частіше ($p < 0,05$) спостерігались такі типи акцентуацій особистості: у групі із незавершеними суїцидами — тривожно-боязкий тип (13,9 %), педантичний тип (13,9 %), збуджуваний тип (11,1 %); в групі із суїцидальними думками — тривожно-боязкий тип (7,9 %), збуджуваний тип (7,2 %), педантичний тип (7,2 %); у групі порівняння — збуджуваний тип (3,2 %), педантичний тип (2,7 %) [2, 3].

Існуюча система профілактики надзвичайних подій та психічних розладів серед працівників органів внутрішніх справ не враховує чинники, які провокують їхнє виникнення, особистісні особливості (акцентуації характеру).

Вищевикладене дозволило сформулювати мету даного дослідження — вивчення особливостей акцентуацій характеру в умовах служби в органах та підрозділах внутрішніх справ України в осіб з непсихотичними психічними розладами.

Завданням дослідження було:

— встановлення типів акцентуацій характеру, які спостерігаються у працівників органів внутрішніх справ з психічними непсихотичними розладами і у групі порівняння;

— виявлення взаємозв'язку між акцентуаціями характеру і станом психічної дезадаптації;

— підготовка рекомендацій щодо покращання діагностики психічних розладів на донозологічному етапі, професійного відбору кандидатів на службу з урахуванням типів акцентуації характеру особистості.

Об'єктом дослідження стали 83 працівники органів внутрішніх справ з непсихотичними психічними розладами (3 клінічна група: хворі на неврози і особи з неврозоподібними станами, які зумовлені хронічними захворюваннями; Розлади адаптації (F 43.2); Соматоформна вегетативна дисфункція (F 45.3); Неврастенія (F 48.0); Емоційно лабільні (астенічні) розлади органічного генезу (F 06.6)), 109 працівників органів внутрішніх справ — група порівняння (1 клінічна група — психічно здорові) і 39 осіб з донозологічними проявами (синдром вигоряння — 2 клінічна група). Середній вік обстежуваних склав 28 років, середній стаж служби — 6 років.

У дослідженні використовували характерологічний опитувальник Леонгарда — Шмішека (Leongard — Shmishek) [4, 5]. Статистичне оброблення отриманих даних проводили за допомогою ліцензійного пакету Statistica v6.1® [6]. Вірогідність відмінностей відносних показників оцінювали за критерієм Пірсона (χ^2). Критичний рівень статистичної значущості приймали $p \leq 0,05$.

В ході проведеного дослідження серед 83 працівників органів внутрішніх справ з непсихотичними психічними розладами (3 клінічна група) було виявлено 81 особу (97,6 %) з акцентуаціями характеру, серед 39 працівників органів внутрішніх справ з синдромом вигоряння (2 клінічна група — особи з донозологічними проявами) — 38 осіб (97,44 %) з акцентуаціями характеру; серед 109 працівників органів внутрішніх справ групи порівняння (1 клінічна група — психічно здорові) було виявлено 101 особу (92,66 %) з акцентуаціями характеру. Типологію акцентуацій характеру у працівників органів внутрішніх справ наведено у таблиці 1.

Як видно із отриманих даних, у 40 (17,32 %) працівників органів внутрішніх справ з непсихотичними психічними розладами і у 25 (10,82 %) працівників органів внутрішніх справ групи порівняння (практично здорові) виявлено ригідний тип акцентуації ($p < 0,001$), а також — у 17 (7,36 %) працівників органів внутрішніх справ з донозологічними проявами ($p < 0,01$). Ці працівники мають такі характерні риси як уразливість, підозрливість, мстивість, честолюбство, самовпевненість, ревнивість, роздуте до фанатизму почуття справедливості, вони не можуть забути образ, «зводять, ведуть рахунки», схильні до зтяжних чвар, у конфліктах частіше бувають активною стороною, мають чітко визначене коло ворогів і друзів.

Типологія акцентуацій характеру у працівників органів внутрішніх справ

Клінічні групи	Типи акцентуацій										
		Гіпертимна	Ригідна	Емотивна	Педантична	Тривожна	Циклотимна	Демонстративна	Неврівноважена	Дистимічна	Екзальтована
1 група — психічно здорові (n = 109)	абс. к.	90	25	24	14	3	13	55	3	2	7
	%	38,96	10,82*	10,39*	6,06	1,30*	5,63	23,81	1,30*	0,87 **	3,03*
2 група — синдром вигоряння (n = 39)	абс. к.	32	17	14	7	7	13	16	3	1	12
	%	13,85	7,36 **	6,06 ***	3,03	3,03*	5,63 **	6,93	1,30 ***	0,43 ***	5,20*
3 група — неспихотичні психічні розлади (n = 83)	абс. к.	64	40	35	22	14	30	37	17	10	22
	%	27,71	17,31*	15,2*	9,52**	6,06*	12,99*	16,02	7,36*	4,33 **	9,52*
Всі (n = 231)	абс. к.	186	82	73	43	24	56	108	23	13	41
	%	80,52	35,5	31,6	18,61	10,39	24,24	46,75	9,96	5,63	17,75

Примітка. Тут і далі достовірність відмінностей порівняно з іншими клінічними групами: * — $p < 0,001$; ** — $p < 0,05$; *** — $p < 0,1$

У 35 (15,15 %) працівників органів внутрішніх справ з неспихотичними психічними розладами і у 24 (7,48 %) працівників органів внутрішніх справ групи порівняння (практично здорові) виявлено емотивний тип акцентуації ($p < 0,01$), а також у 14 (6,06 %) працівників органів внутрішніх справ з донозологічними проявами ($p < 0,1$). Такі працівники надмірно чутливі, уразливі, глибоко переживають найменші прикросці, занадто чутливі до зауважень, невдач, тому в них частіше сумний настрій. Віддають перевагу вузькому колу друзів і близьких, котрих розуміють з пів слова. Рідко вступають у конфлікти, відіграють в них пасивну роль. Образи не виказують назовні. У собі бачать різноманітні недоліки, особливо в області морально-етичних і вольових властивостей, мають високе почуття обов'язку. У даної групи осіб можуть виникати суїцидальні наміри, пусковим механізмом виникнення яких може бути ситуація, де такий працівник стає об'єктом недоброзичливого ставлення з боку співробітників, командирів, насмішок чи підозр в непристойних вчинках [2].

У 22 (9,52 %) працівників органів внутрішніх справ з неспихотичними психічними розладами, у 14 (6,06 %) працівників органів внутрішніх справ групи порівняння (практично здорові) і у 7 працівників органів внутрішніх справ з донозологічними проявами виявлено педантичний тип акцентуації ($p < 0,05$). Такі працівники формально вимогливі, надмірно акуратні, перекладають прийняття важливого рішення на інших, надійні у справах і почуттях, переважає рівний настрій, схильні до нав'язливостей, психастенії.

У 14 (6,06 %) працівників органів внутрішніх справ з неспихотичними психічними розладами і у 3 (1,30 %) працівників органів внутрішніх справ групи порівняння (практично здорові) виявлено тривожний (психастенічний) тип акцентуації ($p < 0,001$), а також у 7 (3,03 %) працівників органів внутрішніх справ з донозологічними проявами ($p < 0,001$). Такі працівники дружелюбні, самокритичні, ретельні, сумніваються у своїх діях, рідко вступають у конфлікти, пасивні, боязкі, нерішучі, довго переживають невдачу, внаслідок беззахисності

бувають часом мішенню для жартів, «козлами відпущення», переважає знижений фон настрою, схильні до психастенії.

У 30 (12,99 %) працівників органів внутрішніх справ з неспихотичними психічними розладами і у 13 (5,63 %) працівників органів внутрішніх справ групи порівняння (практично здорові) виявлено циклотимний тип акцентуації ($p < 0,001$), а також у 13 (5,63 %) працівників органів внутрішніх справ з донозологічними проявами ($p < 0,0001$). Такі працівники схильні до невмотивованих різких змін настрою протягом короткого часового інтервалу: від підвищено-оптимістичного до знижено-песимістичного і навпаки. У період піднесеного настрою виявляють себе як люди з гіпертимною акцентуацією, у період спаду — з дистимічною. У період спаду загострено сприймають прикросці, аж до самогубства.

У 17 (7,36 %) працівників органів внутрішніх справ з неспихотичними психічними розладами і у 3 (1,30 %) працівників органів внутрішніх справ групи порівняння (практично здорові) виявлено неврівноважений тип акцентуації ($p < 0,001$).

У 17 (7,36 %) працівників органів внутрішніх справ з неспихотичними психічними розладами і у 3 (1,30 %) працівників органів внутрішніх справ з донозологічними проявами виявлено неврівноважений тип акцентуації ($p < 0,1$). Такі працівники схильні до «вибуху» емоцій, як засобу періодичної розрядки нервової системи.

У 10 (4,33 %) працівників органів внутрішніх справ з неспихотичними психічними розладами і у 2 (0,87 %) працівників органів внутрішніх справ групи порівняння (практично здорові) виявлено дистимічний тип акцентуації ($p < 0,01$).

У 10 (4,33 %) працівників органів внутрішніх справ з неспихотичними психічними розладами і у 1 (0,43 %) працівника органів внутрішніх справ з донозологічними проявами виявлено дистимічний тип акцентуації ($p < 0,1$). Такі працівники мають песимістичну спрямованість, фіксовані на похмурих сторонах життя.

У 22 (9,52 %) працівників органів внутрішніх справ з неспихотичними психічними розладами

і у 7 (3,03 %) працівників органів внутрішніх справ групи порівняння (практично здорові) виявлено екзальтований тип акцентуації ($p < 0,001$), а також у 12 (5,20 %) працівників органів внутрішніх справ з дозологічними проявами ($p < 0,001$). Такі працівники легко захоплюються чимось радісним і так само легко впадають у відчай.

Достовірних відмінностей між клінічними групами і в осіб з гіпертимною та демонстративною акцентуаціями не виявлено.

Результати тесту Леонгарда К. (1968) свідчать (табл. 2) про те, що у психічно здорових осіб вірогідно частіше ($p < 0,005$) спостерігається одна акцентуація, ніж серед осіб з психічними неспсихотичними розладами — у 26 (23,85 %) осіб проти 7 (8,43 %) осіб відповідно. Чотири і більше акцентуацій одночасно вірогідно частіше ($p < 0,001$) спостерігаються серед осіб з психічними неспсихотичними розладами, ніж серед психічно здорових — 34 особи (40,96 %) проти 14 осіб (12,84 %) відповідно.

Таблиця 2

Кількість акцентуацій у працівників органів внутрішніх справ залежно від клінічної групи

Клінічні групи	Кількість акцентуацій				
	немає	одна	дві	три	чотири і більше
1 група — психічно здорові ($n = 109$)	8 (7,34 %)	26 (23,85 %)*	40 (36,70 %)	21 (19,27 %)	14 (12,84 %)*
2 група — синдром вигоряння ($n = 39$)	1 (2,56 %)	8 (20,51 %)**	10 (25,64 %)	7 (17,95 %)	13 (33,33 %)**
3 група — неспсихотичні психічні розлади ($n = 83$)	2 (2,41 %)	7 (8,43 %)**	25 (30,12 %)	15 (18,07 %)	34 (40,96 %)*
Усі ($n = 231$)	11 (4,76 %)	41 (17,75 %)**	75 (32,47 %)	43 (18,61 %)	61 (26,41 %)*

У працівників органів внутрішніх справ з неспсихотичними психічними розладами вірогідно частіше ($*p < 0,001$; $**p < 0,05$) спостерігаються різноманітні типи акцентуацій (*ригідний — в 17,3 %, *емотивний — в 15,2 %, *циклотимний — в 12,99 %, *екзальтований — в 9,5 %, **педантичний — в 9,5 %, *неврівноважений — в 7,36 %, **дистимічний — в 4,33 % випадків).

Вище перелічені носії преморбідних особистісних особливостей (акцентуацій характеру) найбільш вразливі (група ризику) щодо виникнення різноманітних неспсихотичних психічних розладів.

Тоді як носії гіпертимною та демонстративною акцентуації особистості найбільш стійкі щодо виникнення неспсихотичних психічних розладів.

Кількість акцентуацій, виявлених у однієї особи, в сукупності з іншими ознаками можна розглядати як діагностичний маркер психічних неспсихотичних розладів, а саме: чотири і більше акцентуацій говорять про високу ймовірність ($p < 0,001$) наявності (в 41 % випадків) психічних неспсихотичних розладів, одна акцентуація — про відсутність психічних розладів.

Отримані результати використовуються нами під час проведення психокорекції та психотерапії працівникам органів внутрішніх справ, розроблення комплексу психогігієнічних і психопрофілактичних заходів, які спрямовані на попередження надзвичайних подій серед особового складу, зміцнення психологічної надійності працівників органів та підрозділів ГУМВС.

Список літератури

- Боев И. В. Символдрама: коррекция личностных и поведенческих нарушений : монография / И. В. Боев, Я. Л. Обухов. — Ставрополь: Сервисшкола, 2009. — 167 с.
- Гичун В. С. Акцентуации характера у военнослужащих внутренних войск МВД Украины с аутоагрессивным поведением / В. С. Гичун // Архів психіатрії. — 2003. — Т. 9. — № 4 (35). — С. 27—29.
- Гичун В. С. Аутоагрессивна поведінка у військовослужбовців внутрішніх військ МВС України (причини, механізми, профілактика) : дис. на здобуття наукового ступеня д-ра мед. наук : спец. 14.01.06 — «Психіатрія» / В. С. Гичун ; Інститут неврології, психіатрії та наркології АМН України. — Харків, 2007.

4. Леонгард К. Акцентуированные личности : пер. с нем. / К. Леонгард. — Киев: «Вища школа», 1989. — 375 с.

5. Райгородский Д. Я. Практическая психодиагностика. Методики и тесты : учебное пособие / Д. Я. Райгородский. — Самара: Издательский Дом «Бахрах», 1998. — С. 161—169.

6. Реброва О. Ю. Статистический анализ медицинских данных. Применение пакета прикладных программ STATISTICA / О. Ю. Реброва. — М.: Медиа Сфера, 2002. — 312 с.

7. Юрьева Л. Н. Клиническая суицидология : монография. — Днепропетровск: Пороги, 2006. — 472 с.

Надійшла до редакції 30.01.2013 р.

Л. Н. Юрьева, С. И. Вишниченко

ГУ «Днепропетровская медицинская академия» МЗ Украины; Центр психиатрической помощи и профессионального психофизиологического отбора отдела медицинского обеспечения ГУМВД Украины в Днепропетровской области (г. Днепропетровск)

Акцентуации личности у работников органов внутренних дел с неспсихотическими психическими расстройствами

В статье описаны различные типы акцентуации характера, их распространенность, взаимосвязь акцентуации личности и клинических групп (психически здоровые, с синдромом выгорания и неспсихотическими психическими расстройствами) у сотрудников органов внутренних дел.

Ключевые слова: акцентуации личности, психические неспсихотические расстройства, сотрудники органов внутренних дел.

L. N. Yur'yeva, S. I. Vishnichenko

State institution "Dnipropetrovsk medical Academy"; The Centre of mental Health Service and Professional Psychophysiological Selection of the Department of Medical Provision of the SGMIA of Ukraine in Dnipropetrovsk Region (Dnipropetrovsk)

Accentuation of personality in internal affairs officers with non-psychotic mental disorders

This article describes the different types of character accentuation, their prevalence, the relationship of the individual and the accentuation of clinical groups (mental health, the burnout syndrome and non-psychotic mental disorders) in police officers.

Keywords: accentuation of personality, nonpsychotic mental disorders, police officers.